

A MAGYAR SZOCIOLÓGIAI TÁRSASÁG ÉVES KONFERENCIÁJA ÉS KÖZGYŰLÉSE

2002. december 12-én és 13-án Szegeden tartotta éves konferenciáját és közgyűlését a Magyar Szociológiai Társaság. A Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékével közösen szervezett rendezvény *A magyar társadalom szerkezeti-működési sajátosságai és a szociális integráció* címet viselte. Az első napon a konferencia plenáris előadásai hangzottak el, ezt kerekasztal-beszélgetés követte, majd pedig a közgyűlésre került sor. A második napon a szociális integráció témaköréhez kapcsolódó tematikus szekciók munkájába kapcsolódhattak be a résztvevők.*

A megnyitó

A konferenciát *Feleky Gábor*, az MSZT elnöke nyitotta meg, ezt követően *Mészáros Rezső*, a Szegedi Tudományegyetem rektora, valamint *Botka László*, Szeged polgármestere köszöntötte a több mint 250 résztvevőt. A plenáris ülés vitaindító előadásait felvezető Feleky Gábor a konferencia témaválasztásának jelentőségét és időszerűségét indokolta meg. Kifejezte azon reményét, hogy a rendezvény iránt megnyilvánult nagy érdeklődés egyfelől a programban szereplő kiváló társadalomkutatóknak, másfelől pedig a nagyon fontos – elméleti és gyakorlati jelentőséggel egyaránt bíró – témának szól. Úgy vélte, hogy a szociológia egész eddigi történetének lehetséges egy olyan olvasata is, amely szerint a szociológia az integráció (a társadalmi együttélés) mikéntiségét vizsgáló tudomány. Szerinte ez a problematika jelen volt már a „kezdeteknél” is (úgy vélte, hogy a szociológia kialakulása sok tekintetben a modernizációnak a korábbi társadalmi integrációt romboló hatásaira adott válaszként is felfogható), de jelen van például a modern konfliktusteóriákban is. Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy az integráció – s ezen belül a szociális integráció – kérdése nemcsak elméleti, hanem társadalmi probléma is. A társadalmi együttélés szempontjából alapvető jelentősége van az emberek és társadalmi csoportok közti kapcsolatok, társadalmi távolságok, hidak, válaszfalak alakulásának. És szerinte különösen így van ez a társadalmi rendszerek megváltozása után. A választott téma jelentőségének megindokolása után kifejezte azon reményét is, hogy a konferencia egyúttal a szociológus szakma, így az MSZT szociális integrációjának erősítéséhez is hozzá fog járulni. A plenáris ülés előadóitól azt kérte, hogy az ő nézőpontjukból világítsák meg a mai magyar társadalom strukturális viszonyainak és szociális integrációjának összefüggéseit.

A résztvevők ezt követően négy előadást hallgathattak meg. Kolosi Tamás Rendszer-váltás – struktúraváltás – paradigmaváltás, Szelényi Iván Megjegyzések az „underclass” fogalmához, Ferge Zsuzsa Egyenlőtlenség és kirekesztés, Kemény István pedig Válság után: szegények, munkanélküliek, cigányok címmel tartotta meg előadását.

* A szerkesztőség által összeállított beszámoló a helyszínen készült hangfelvételekre, valamint Heleszta Eva szerkesztőségi titkárnak, Pászka Imrének és a szegedi szociológia szak hallgatóinak (Battyányi Anikó, Bognár Lea, Borbényi Nelli, Czabáné Pardi Andrea, Csőke Zoltán, Erős Péter, Fekete Zsuzsa, Ficsór Tímea, Földvári Ágnes, Havasi Mónika, Sebők Anna Borbála) feljegyzéseire és összefoglalóira támaszkodva készült.

Az előadások

Kolosi Tamás a rendszerváltozás társadalomszerkezetre gyakorolt hatásairól beszélt. Alapkérdésként fogalmazta meg, hogy miközben a rendszerváltozás végbement a politika és a gazdaság szférájában, végbement-e a vajon társadalomban is. Megfogalmazta azon véleményét, hogy bár lényeges strukturális változások történtek (a redistribúció és a piac arányában, a tőkék szerkezetében, az egyenlőtlenségek nagyságrendjében), de a társadalomszerkezetben nem történt *lényegi* változás.

Sorra vette az alapvető strukturáló tényezők terén bekövetkezett változásokat. Nagy eltolódást diagnosztizált a redistribúció és a piac arányában, új szereplőkre (pl. a tőkésosztályra) hívta fel a figyelmet, de jelezte, hogy a korábbi szereplők helyzete is változott az elmúlt 12 évben. Átrendeződött a hatalmi, a gazdasági és a kulturális tőke viszonya, s változás következett be ezek szerepében is. Különösen a gazdasági tőke megnövekedett jelentőségét emelte ki, mely szerint ugyanúgy kihatott az elit átstrukturálódására, mint az anyagi egyenlőtlenségek növekedésére. Úgy fogalmazott, hogy ez a faktor a nyolcvanas évek elején még csak 10–15 százalékban tudta magyarázni az életviszonyok mérhető különbségeit, a kilencvenes években azonban már 40–45 százalékos magyarázóerőre tett szert. Véleménye szerint a jövedelem jobban fejezi ki az egyenlőtlenségeket, mint korábban. Nőtték a társadalmi egyenlőtlenségek, részben azért, hogy megszűnt a szocializmusra jellemző „felülről való korlátozás”. Mindezen tényezők átrendeződéseket eredményeztek ugyan az egyes népességcsoportok helyzetében, de Kolosi szerint ezek az átrendeződések „nem túl jelentősek”.

Előadásának másik felében a társadalomszerkezeti változásokkal kapcsolatos szociológiai reflexiókban tapasztalható paradigmaváltásról beszélt. Ennek lényegét egyrészt abban látta, hogy a társadalmi helyzet magyarázatában a kutatók a csoporthelyzet determinizmusától elmozdulnak az egyén felé, másrészt pedig abban, hogy a társadalmi tagozódás vizsgálatában egyre inkább meghaladandónak tartják az egyenlőség paradigma középpontba állítását. Kifejtette, hogy az egyenlőség nem tekinthető abszolút értéknek, az ugyanis csak egyike az alapvető értékeknek. Ugyanilyen alapvető értéknek nevezte a teljesítményelvet, avagy a szabadság értékét. Megkérdőjelezte az esélyegyenlőség fogalmát; amellet érvelt, hogy az nem létezik, mert „az emberi képességek, adottságok egyenlőtlenül vannak elosztva a társadalomban”.

Ezt követően a vertikális egyenlőtlenségekről és a horizontális különbségekről, valamint ezek összekapcsolódásának lehetőségéről beszélt. Esélyegyenlőségnek azt nevezte, amikor a horizontális különbségek vertikális egyenlőtlenségekkel fonódnak össze. A német és az amerikai szociológia bizonyos fejleményeire és képviselőire (U. Beck, S. Hradil, a racionális döntésemélet teoretikusai) utalva kifejtette, hogy bár a vertikális egyenlőtlenségek a modern társadalmakban is fennmaradnak, ezek szerepe az emberek életében csökken. Véleménye szerint a horizontális különbségek (milió, szubkultúra, életstílus stb.) válnak az igazi meghatározóvá, s „belép az egyéni választás problémájába”. Konklúziója szerint „a fent és lent differenciáltsága, a különböző élethelyzetek által meghatározott horizontális különbségek jelentősége, valamint az egyén szabad választása és cselekvési lehetősége jelöli ki azt a három dimenziót, amelyben a struktúrakutatásának, rétegződéskutatásának mozognia, vizsgálódnia, kutatnia kell”.

Szelényi Iván a roma népességre vonatkozó saját hazai és nemzetközi kutatásaira támaszkodva kívánta elemzés tárgyává tenni a társadalom „talapzatán” kialakuló tereket és pozíciókat. Egy cseréháti kis magyar falu (Csenyéte) elmúlt 150 évének tanulmányozása, valamint a Magyarországon, Romániában és Bulgáriában végzett összehasonlító kutatás alapján keresett választ a romák társadalomszerkezeti pozícióira.

Rövid történeti vázlatban mutatta be Csenyéte roma lakossága társadalmi helyzetének alakulását. A különböző időszakokból (1857, 1896, az 1950-es évek, valamint az 1980–90-es évek) származó helyzetfeltárások összehasonlító elemzéséből az derült ki, hogy a változás nem evolutív jellegű (a rossztól a jó felé, avagy a jótól a rossz felé haladó), hanem sokkal inkább ciklikus volt. A 19. században „több az integráció”, s a gazdasági helyzet a meghatározó, nem pedig az etnicitás. A 20. század első felét a társadalmi távolságok megmerevedése jellemezte, amit az államszocializmus alatt egyfajta „fellazulás” követett. Később (az államszocializmus utolsó éveiben, illetve a posztkommunizmusban) ismét a merevedés válik meghatározóvá.

A nemzetközi összehasonlító vizsgálat adatai azt mutatták, hogy a romák helyzete tekintetében határozott és jellegzetes országonkénti eltérések figyelhetők meg. Elsőként az etnikai határvonalak különbözőségeire hívta fel a figyelmet Szelényi Iván: Magyarországon és Romániában a kérdezett romák közül csak feleannyian mondták magukat romának, mint Bulgáriában.

Igen jelentős eltérések voltak továbbá megfigyelhetők a szegénység mértékében is: a kutatók által használt szegénységi küszöb alatt élő romák aránya Magyarországon volt a legkisebb (kb. egyharmad), Bulgáriában pedig a legnagyobb (kb. háromnegyed). Differenciált képet mutatott a kirekesztési dimenziók (oktatási, munkaaktivitási, lakóhelyi) összekapcsolódásának vizsgálata is. A „sehonnan sem kirekesztettek” aránya Magyarországon volt a legmagasabb (27%), Bulgáriában a legalacsonyabb (mindössze 4%). A „több dimenzióban is kirekesztett” romák aránya paradox módon szintén Magyarországon volt a legmagasabb (egynegyedük), s Romániában a legalacsonyabb (egytizettedük). Szelényi Iván értelmezése szerint Magyarországon a roma népesség egy része számára adottak a társadalmi felemelkedés lehetőségei, ám azok, akik nem emelkednek föl, még rosszabb helyzetben vannak, mint például a romániai romák.

Előadásának befejező részében egy fogalmi háló (az „alsó kaszt”, az „alsó osztály” és az „underclass” fogalmi) segítségével tett kísérletet az empirikus anyag rendezésére, a társadalomszerkezeti pozíciók megválaszolására. A kasztot (Max Weber nyomán) elsősorban a merev határokkal és a kasztközi érintkezés szigorú szabályozottságával jellemezte. Az osztály esetében azt emelte ki, hogy ott az etnikai különbségek nem meghatározóak, s az aktorok helyét a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt hely határozza meg. Az *underclass* (társadalom alatti osztály) fogalmának értelmezésében Julius Wilson koncepciójára támaszkodott. Az *underclass* esetében az etnikum jelentősége csökken, mert a társadalom osztály-meghatározottsága megosztja az etnikai csoportot. Akkor alakul ki „társadalom alatti osztály” (pl. az amerikai nagyvárosi fekete gettóban), amikor az etnikai csoport egy része sikeresen felemelkedik, kiköltözik a gettóból, s a reménytelen helyzetűek ott maradnak a gettóban, tehát amikor „megcsönkul” a fekete társadalom. Szelényi Iván értelmezésében a társadalom alatti osztály fogalma egy „megcsönkult” társadalomra vonatkozik. Az *underclass* azt a helyzetet írja

le, „amikor a társadalom úgy tekint bizonyos társadalmi aktorokra, mint akikre már nincs igazán szüksége”.

Mindezek alapján Csenyété roma lakosságának társadalomszerkezeti pozícióit a 19. század elején az „alsó osztály”, a 20. század elején az „alsó kaszt”, az államszocializmus alatt ismét az „alsó osztály”, az elmúlt két évtizedben pedig egyre inkább az „underclass” fogalmával vélte jellemezhetőnek. Ugyanezen fogalmi hálót használva úgy vélte, hogy a bulgáriai romák helyzetét az „alsó kaszt”, a romániaiakét az „alsó osztály” és „alsó kaszt” kettősége, a magyarországiakét pedig az „underclass” fogalma fejezi ki leginkább.

Ferge Zsuzsa a rendszerváltozás előtti és utáni társadalom összehasonlító elemzését végezte el. Van-e változás? – tette fel a kérdést. Elismerte ugyan, hogy a válasz akár nemleges is lehetne, ha abból indulunk ki, hogy jellegét tekintve egy modern ipari társadalom keretei között éltünk a rendszerváltozást megelőzően, s élünk továbbra is. Ugyanakkor azonban határozottan leszögezte, hogy a rendszerváltozás után már egy radikálisan más társadalomszerveződésről van szó. Nem tartotta elfogadhatónak Kolosi Tamás „posztmodern” paradigmáját, mely szerint „nincsenek társadalmi osztályok; nincs társadalmi meghatározottság, helyette racionális választás van; nincsenek egymással szemben álló nagy csoportok, hanem magunk választotta miliók vannak”. Ferge Zsuzsa szerint egyén és társadalom között a kapcsolat továbbra is „iszonyúan szoros”, ezek az összefüggések és meghatározottságok ma is nagyon fontosak. Mint mondotta, nincs jele, hogy közelebb lennének egy „eloldottabb világhoz”, nagyon erősen elhatárolódnak jobb és rosszabb helyzetű csoportok, sok a bizonytalanság. S a szociológia pedig szerinte továbbra is arról szól, hogy egyén és társadalom „mit csinálnak egymással”.

Mondanivalójának elméleti kereteit felvázolandó, a struktúra fogalmát elemezte. A társadalmi struktúrát társadalmi viszonyok rendszereként tekintette, s Bourdieu fogalmait (erőforrások, erőterek, téték, habitus stb.) felhasználva értelmezte. Felfogása szerint a struktúra a különböző társadalmi erőterekben folyó küzdelmeken alapul, s az erőforrás-elosztás és a habitus együttesen befolyásolják az erőterekben elfoglalt helyeket.

Az államszocializmus társadalomszerkezetére vonatkozó munkássága kapcsán elismerte, hogy a hatalmat nem vizsgálta. Társadalomkutatói figyelme a munkajelleg-csoportokból felépülő társadalmi rétegződésre irányult. Megfogalmazása szerint ezek a csoportok kettő-öt-féle tőke kapcsolódásából jöttek létre, s ennek a szerkezetnek a „tetején ült »buraként« a hatalom”, kivonva magát a társadalmi ellenőrzés alól. Ily módon az államszocializmus strukturáló tényezőiként a hatalmat és a munkajelleg-csoportok mögötti erőket nevezte meg. Fontosnak tartotta kiemelni, hogy az államszocializmus (elsősorban 1960 és 1980 között) mérsékelte a társadalmi egyenlőtlenségeket, mindezt azonban a jogok megadása nélkül tette. A szocializmusban a hatalmi viszonyok kiiktatták a magántulajdont mint erőforrást, illetve a politikát, a gazdaságot és a demokráciát mint erőteret, továbbá az egyenlőtlenségek bizonyos mértékben alulról korlátozottak voltak. Ferge szerint „egészében véve...”, a sokfajta romlás és probléma ellenére ... egy csomó egyenlőtlenség úgy csökkent, hogy a társadalom életszínvonala valamiképpen javult, annak ellenére, hogy mindez jogok nélkül zajlott”.

A rendszerváltozás utáni „újkapitalizmusról” úgy vélte, hogy azt alapvetően két tényező strukturálja: a gazdasági tőke és a munkaerő-piaci helyzet. Röviden vázolta az ebben az erőterben kialakuló főbb csoporthelyzeteket, majd az újkapitalizmus struk-

turális vonásait elemezte. Egyik legfőbb jellegzetességének azt tartotta, hogy a megszerzhető erőforrások, a játékterek és a mezők megszorodtak, a túlhatalom megszűnt. A politika és a társadalom is a korlátlan erőforrásszerzés mellett foglalt állást. „Korlátlaná vált az egyének és az erőterek közötti versengés, felső korlát pont annyi van, amennyit a társadalmi szereplők egymásra rákényszerítenek. ... A magyar újkapitalizmus viszont ... még nem jött rá arra, hogyan lehet alulról korlátozni azt, hogy valaki milyen mélyre süllyedhet. Hiányzik a társadalmi szolidaritás, ami nélkül ez a viszonyrendszer nagyon problémás.”

Kemény István elsősorban a (rejtett) munkanélküliségről beszélt, s ennek kapcsán tért ki a szegénységre, illetve a romák érintettségére. Az ország helyzetét értékelve úgy vélte, a transzformációs válság nehezen már túl vagyunk (1997 óta ugyanis folyamatos a gazdasági növekedés), bár a kilábalás nehézségét jelzi, hogy a keresetek reálértéke csak 2002-ben érte el az 1989-es szintet.

A munkanélküliségről szólva aláhúzza, hogy a magyarországi munkanélküliek aránya alacsonyabb ugyan, mint az Európai Unióban, azonban öncsalás lenne elbizni magunkat, hiszen igen jelentősnek mondható nálunk a rejtett munkanélküliség. Ha a regisztrált munkanélküliek számát tekintjük mérvadónak, látnunk kell, hogy például az ellátásra nem jogosult munkanélküliek nem látják értelmét annak, hogy regisztráltassák magukat. A munkanélküliek körülbelül fele reménytelennek tartja a munkavállalást, a „kistelepüléseken élők messze vannak a munkaügyi központoktól”. Ha az ILO-paradigmát használó munkaügyi felmérések adatait tekintjük érvényesnek, akkor azt kell tudnunk, hogy az is jelentősen szűkíti a tényleges munkanélküliek számát (csak azt tekinti munkanélkülinek, aki a kérdés előtti négy hétben aktívan keresett munkát, s két héten belül munkába tudna állni, amennyiben lehetősége lenne rá). Ha viszont a munkanélküliséget a fentiekől eltérő módon (pl. az önbesorolás alapján) mérjük, akkor a hivatalos munkanélküliségi ráta csaknem kétszeresére becsülhetjük a tényleges munkanélküliek arányát. Utóbbiak száma 2001-ben a hivatalos számként szereplő 233 ezer helyett valójában megközelítanunk 400 ezerrel. A munkanélküliséggel kapcsolatos összefüggések vizsgálatára is. Ezek közül elsősorban az iskolázottságnak, a területi különbségeknek és a romák érintettségének szentelt nagy teret. A romák veszélyeztetettségét mind az iskolázottság, mind pedig a területi elhelyezkedés szempontjából szembeötlőnek mondotta. Az iskolázottságukban bekövetkezett érdemi javulás ellenére nem csökkent a nem roma népességhez viszonyított elmaradásuk. Az iskolázatlanság viszont csak instabil munka megszerzését teszi lehetővé, az efféle munka azonban nem biztosít kiszámítható jövedelmet. A romák lakóhelyi „felülreprezentáltsága” leginkább az ország északi, északkeleti térségében figyelhető meg, főként azokban a megyékben (pl. Szabolcs-Szatmár és Borsod), melyekben egyébként is a legnagyobb munkanélküliség. De rávilágított arra a területi összefüggésre is, hogy a kistérségi egyenlőtlenségek még ennél is számottevőbbek.

Kifejezte azon reményét, hogy a válságon való túljutás eredményeként – a gazdasági növekedés kínálta esélyt kihasználva – a tényleges (a „hivatalos” és a „rejtett”) munkanélküliek nagy része munkához juthat. Kemény István egyébként a rejtett munkanélküliek közé sorolta a nyugdíjasok egy részét is (azokat, akik aktív keresők lennének, ha munkát kapnának). A jövőt illetően azonban csak mérsékelten volt op-

timista, ugyanis a munkanélküliség 1993 óta történt csökkenését nem követte egy ezzel hasonló arányban növekvő foglalkoztatottság.

A kerekasztalvita

Az előadásokat „kerekasztal-beszélgetés” követte, amelyet *Nagy Endre* vezetett. Az előadókat egyfelől arra biztatta, hogy reflektáljanak az egymás által elmondottakra, másfelől viszont vitakérdéseket vetett föl. Ha a társadalom talapzatán körvonalazódik egyfajta kasztosodás, nem figyelhető-e meg ugyanez felül is? A rendszerváltozás előtti nómenklatúra eltűnése, a rendszerváltozás utáni új politikai osztály kialakulása fényében milyen a politikai dimenzió strukturáló szerepe ma Magyarországon? Hogyan válnak individuális döntések struktúraalakító tényezővé? Ezek a kérdések, habár nem mind kapcsolódtak közvetlenül a szociális integráció témaköréhez, nagy érdeklődést váltottak ki.

Kolosi Tamás szerint nem biztos, hogy azok a fogalmak, melyeket Szelényi Iván a romák társadalm szerkezeti pozícióinak értelmezésére használt, általánosan is használhatók, például az elit esetében. Egyébként is úgy ítélte meg, hogy „több változás történt fönt, mint lent”. Határozottan leszögezte, hogy nincs szó az elit kasztosodásáról. Ezzel Szelényi is egyetértett, kifejtve, hogy kasztosodáshoz valamiféle etnikai jellegű kapcsolódásra van szükség, s ez (bár van rá nem túl gyakori ellenpélda) inkább a társadalom alsó szféráiban szokott előfordulni. Nagy Endre úgy vélte, hogy „ha a kasztból kivonjuk az etnicitást”, akkor ott lényegében egy rendiességet találunk, s ez alapján kérdezte: Vannak-e csoportok bezáródására utaló jegyek ma Magyarországon? Kolosi Tamás egyértelmű nemmel válaszolt, Szelényi Iván pedig (utalva Erdei Ferenc koncepciójára is) amellett érvelt, hogy egymás mellett figyelhető meg osztályalapú és rendies szerveződés. Ez utóbbi lényegében a patrónus–kliens viszony, amely szerinte a rendszerváltozás utáni időszaknak is jellemzője. Ferge Zsuzsa szerint azonban a klientúraképződés nem posztszocialista fejlemény, az ugyanis mindenütt jelen van, legerőteljesebben talán a jó állások megszerzéséért vívott harcban. Felhívta ugyanakkor a figyelmet az elit körében megfigyelhető szegregálódási tendenciákra (a lakóparkok példáját hozva föl).

Egyedül Ferge Zsuzsa tért ki a politikai dimenzió szerepére. A régi és az új politikai osztály összevetése kapcsán azt hangsúlyozta, hogy az új radikálisan más, mint a régi. A régi hatalom társadalmilag kontrollálatlan volt, s nem jogállami keretek között működött. Az új politikai osztály pedig szerinte „részévé vált a társadalmi munkamegosztásnak”.

Nagy vita bontakozott ki az „individualizációs” paradigmáról. Kolosi Tamás ismételtén kifejtette, hogy a szociológiában túlságosan erős volt a társadalmi determináció hangsúlyozása, s háttérbe szorult az emberi választás problémája. A társadalmi struktúra, illetve az egyenlőtlenségek megértéséhez szerinte figyelembe kell venni ez utóbbit is, sőt még akár a biológiai tényezőt is. Szelényi Iván szkeptikus volt a tekintetben, hogy a szociológia meg tud-e felelni egy ilyen igénynek (már csak a szakmai kompetencia hiánya miatt is). Ferge Zsuzsa természetlennek és értelmetlennek tartotta az öröklődés kontra környezet vitát (azt kutatni, hogy milyen arányban felelősek a gének és milyen arányban a kultúra). Kemény István a Kolosi Tamás által elmondottakkal kapcsolatban a kérdésfelvetés újszerűségét kérdőjelezte meg. Úgy vélte, hogy nincs

szó paradigmaváltásról, hiszen szerinte az olyan kérdéseket, mint például „a képességek szerepe a boldogulásban”, már a klasszikus szociológia is tárgyalta (példaként Max Weber és Vilfredo Pareto munkásságára utalt). Kolosi Tamás – olimpiai bajnokok példájára, illetve Molnár Péter iskolaszociológiai kutatásaira hivatkozva – amellet érvelt, hogy a kiemelkedő képesség származástól függetlenül érvényesülni tud, tehát az ő esetükben a társadalmi meghatározottság szerepe csekélyebb.

A közönség soraiból hozzászólók közül *Lengyel György* a rendszerváltozás utáni magyar társadalom új csoportjaira (munkanélküliek, vállalkozói osztály, szolgáltató osztály), az elit „kompozíciójára”, valamint a létbizonytalanság növekedésére („a félelem fő forrására”) hívta fel a figyelmet. A többi hozzászóló az „individualizációs” paradigma kapcsán fogalmazta meg gondolatait. *Szalai Erzsébet* három ponton is kritizálta a Kolosi Tamás által elmondottakat. Egyfelől úgy látta, hogy e paradigmát elfogadva a szociológia veszélyeztetetté válna a biológia által. Másfelől azt hangsúlyozta, hogy az újkapitalizmusban nem individualizációról van szó, hanem atomizálódásról, felbomlanak az identitást adó közösségek; nincs individuum, nincs szabadság. Harmadrészt határozottan amellet érvelt, hogy az elit (legalábbis az általa kutattott gazdasági elit) „erősen kasztosodik”. Hozzátette még, hogy klientúra mindenütt van, ahol a gazdaság és a politika nincs egyensúlyban: az államszocializmusban a politika ült rá a gazdaságra, az újkapitalizmusban pedig ez fordítva történik. *Juhász Pál* nem látott paradigmátikus ellentmondást az egyéni választás szerepét, illetve a társadalmi befolyásoltságot kiemelő nézetek között, s kísérletet tett a nézőpontok kibékítésére. A pszichológus *Vajda Zsuzsa* az IQ-vita második (Richard Herrnstein és Charles Murray, *The Bell Curve* című, 1994-ben megjelent könyve kapcsán kialakult) hullámára hívta fel a figyelmet. Vázolta a szerzők provokatív hipotézisét, mely szerint a modern társadalmakban lezajlott egy átfogó középosztályosodás, a társadalmi fejlődés felszívta azokat a társadalmi rétegeket, akik fel tudtak kapaszkodni, s így alul csak azok maradtak, akik már nem képesek a felemelkedésre. Szükségesnek tartotta, hogy a szociológus szakma reflektáljon erre is, s a vitában elhangzottakra is.

A közgyűlés

Az első nap szakmai programját a Társaság közgyűlése zárta. A levezető elnöki teendőket *Hrubos Ildikó* (úgy is, mint a Társaság 2003. évi elnöke) látta el. Először *Feleky Gábor* elnöki beszámolójára került sor. Emlékeztetett rá, hogy a Társaság jelenlegi helyzetében (a vezetés évenkénti rotációja, egy igazgatási-ügyintézési apparátus hiánya, a társasági erőforrások és jogosítványok hiánya stb.) leginkább egy „szinten tartó” elnöki programnak volt realitása. Így is említésre méltó eredménynek tartotta, hogy (1) előzetes felmérést követően megkezdődött a szakosztályi struktúra átalakítása, (2) döntésre érett állapotba került a szakmai-etikai kódex ügye, (3) „feléledt” a Társaság honlapja, s hogy (4) egy jelentősnek mondható szakmai érdeklődést kiváltó konferencia szervezésére került sor. Felhívta ugyanakkor a figyelmet, hogy a Társaság működésének dinamizálásához szükség lehet bizonyos szervezeti változásokra (a jelenleginél kisebb méretű, operatív munkára alkalmasabb elnökségre; az elnöki megbízatás egyéves ciklusának és rotációs rendszerének újragondolására stb.). Végezetül a magát „küldetésstudat- és víziónélkülüként” jellemző leköszönő elnök köszönetet mondott mindazoknak, akik munkáját segítették.

Ezt követően a titkári beszámolóra került sor. *Tibori Tímea* röviden vázolta a Társaság anyagi helyzetét. Ismertette az elmúlt évi maradványt, a tárgyévi bevételeket és a működési kiadásokat. A tagság megtudhatta, hogy a szerény forrásokból gazdálkodó MSZT 2002 végén (a konferencia költségeit nem számolva) mintegy másfél millió forinttal rendelkezett (ez az összeg lényegében megfelel az előző évi maradványnak, mely a sikeres nemzetközi network-konferencia bevételeinek volt köszönhető). Enélkül a bevételek csak a folyó kiadásokra lettek volna elegendőek. A Társaság titkára köszönetet mondott a Szociológiai Kutatóintézetnek, amely ingyenesen biztosítja a működéshez szükséges infrastruktúrát. Végezetül arról tájékoztatott, hogy a Társaság taglétszáma 667 fő (a tagdíjat fizetők száma ennél kevesebb).

Felek György ismertette a Szociológiai Szemle szerkesztőbizottságának elnöke és a főszerkesztő által írott levelet, melyben arról tájékoztatnak, hogy 2003-tól Kovács Imre veszi át a főszerkesztői teendőket Tardos Róberttől (aki továbbra is tagja maradt a szerkesztőségnek). Ezt követően Tardos Róbert főszerkesztő számolt be a Szemle éves munkájáról. A pozitívumok között említette a lap – elsősorban az MTA, az OTKA és az NKA támogatásának köszönhetőe – viszonylag kedvező anyagi helyzetét, de erőteljesen hangsúlyozta a takarékos gazdálkodás fontosságát); a lapszámok internetes elérhetőségét (1991-ig visszamenőleg); az Akadémiai Kiadóval folytatott együttműködést (az angol nyelvű változat megjelentetése és terjesztése terén); a vendégszerkesztői munkát (a Szelényi Iván és Ferge Zsuzsa által szerkesztett tematikus számokat említette). Két olyan kérdéstről is szólt, melyek korábban problémát jelentettek, ám most megoldódni látszódnak. Ilyen volt az olvasószerkesztő kérdése, valamint az anyagok „merítési bázisának” viszonylagos szűkössége (örvendetesnek tartotta, hogy az utóbbi időkben a szerkesztőségbe egyre több anyag érkezik, s ez kedvez a minőségi szelekciónak).

A közgyűlés mind az elnöki, mind a titkári, mind pedig a főszerkesztői beszámolót egyhangúlag fogadta el. Ez után a jelenlévők az OTKA Szociológiai Szakzsűri elnökének tájékoztatóját hallgathatták meg a 2002. évi munka tapasztalatairól (Csákó Mihály elnök írásos tájékoztatóját Tibori Tímea olvasta fel).

Az érdeklődők áttekintést kaphattak a szakzsűri feladatairól, munkarendjéről és bírálati elveiről, a beérkezett pályázatok számáról és a rendelkezésre álló elosztható összegekről. Az elnök a munka nehézségei között említette, hogy a szakzsűri szakmai elvei gyakran kerültek összeütközésbe az OTKA általános irányelveivel, hogy az OTKA pénzügyi bürokráciája méltatlan helyzetbe hozott futó kutatásokat, hogy sokan nem vállalták el vagy késedelmesen teljesítették az opponensi megbízást. Külön kiemelte a tudományos iskolák számára kiírt OTKA-pályázat esetét, melyben a négy szociológiai pályázat közül egy sem nyert támogatást. A kialakult ellenérzést növelte, hogy az érdeklődő pályázók sem a bírálók véleményét, sem a zsűri összetételét, sem az elutasítás okát nem tudhatták meg. Az OTKA Bizottság működésének problematikus elemei is közrejátszanak abban, hogy a szociológiai szakma több ismert személyisége elutasította az OTKA-val való további együttműködést. Az elnök arra kérte a Társaságot, hogy „találja meg a megfelelő formát a helyzet tisztázására és rendezésére”.

Az OTKA-tájékoztató után a közgyűlés elfogadta az alapszabály kiegészítésére vonatkozó javaslatot. Az elnökség azt javasolta a közgyűlésnek, hogy egy etikai normákkal kapcsolatos fejezettel bővítse az alapszabályt, illetve az MTA tudomány-

etikai alapelveit és az ISA etikai kódexét tegye az alapszabály mellékletévé. A javaslatot a közgyűlés elfogadta, ami azt jelenti, hogy ezután a szakmai–etikai szabályok vélelmezett megsértése esetén kérni lehet a Társaság elnöke által felkért etikai bizottság állásfoglalását (ezen állásfoglalását a bizottság a szakmai nyilvánosság fórumain közzé teszi).

A közgyűlés elfogadta a tagdíj emelésére vonatkozó javaslatot is (2003-tól az éves tagdíj 3000, diákok és inaktívok számára 1500 forint lesz), majd a 2004. évi elnök megválasztására került sor. Az elnökség az előzetes konzultációk alapján Nagy Endrét, a Pécsi Tudományegyetem professzorát javasolta elnöknek. A közgyűlés a jelölést elfogadta, más személyt a tisztségre nem javasolt. Nagy Endre röviden változta elnöki elképzeléseit. Ezek között elsősorban az MSZT érdekérvényesítő aktivitásának fokozását (jogalkotóknál, állami szerveknél és önkormányzatoknál, az oktatáspolitikában); a szervezeti működés hatékonyságának növelését; a nemzetközi tudományos közösségben való jelenlét erősítését; továbbá a szociológus-szakképzésnek a felsőoktatás várható átalakulásával kapcsolatos felkészítését emelte ki. Javasolta továbbá, hogy a 2004. évi vándorgyűlés témája a kelet-közép-európai szociológia helyzete legyen. A jelenlévők – csaknem egyhangú szavazataikkal – Nagy Endrét választották a Társaság 2004. évi elnökévé.

A közgyűlést díjak átadása zárta. A 35 év alatti fiatal szociológusok részére adományozott Erdei-díjat Letenyei László kapta (külön kiemelését kapott eddigi szociológiai munkásságának interdiszciplináris – a közgazdaságtannal és a kultúranropológiával ötvöződő – jellege). A 2001. év legjobb könyvéért járó Polányi-díjat megosztva kapta Bindorffer Györgyi és Szalai Erzsébet. Előbbi a *Kettős identitás: etnikai és nemzeti azonosság tudat Dunabogdányban* című (az MTA Kisebbségkutató Intézete és az Új Mandátum Kiadó közös kiadásában megjelent), utóbbi pedig a *Gazdasági elit és társadalom a magyarországi újkapitalizmusban* című (az Aula Kiadónál megjelent) művéért. A 2001. év legjobb tanulmányáért járó díjban Simonyi Ágnes részesült *Foglalkoztatási „rend” hátrányos helyzetű kistélepléseken* című (a Szociológiai Figyelő 2001. szeptemberi számában – annak 76–85. oldalán – megjelent) írásáért.

A szekciók munkája

A konferencia szakmai munkája a második napon a szociális integráció problémaköre mentén szervezett, több mint száz előadót (!) felvonultató tíz tematikus szekcióban folytatódott. Utasi Ágnes *Kapcsolati viszonyok és szociális integráció*, Berey Katalin és Csizmady Adrienne *A várostervezés hatása a társadalom térbeli szerkezetének alakulására*, Pintér Róbert *A digitális szakadék*, Gábor Kálmán és Tibori Tímea *A generációk helyzete és kapcsolatai*, Máté-Tóth András *Vallás és szociális integráció*, Kovács András *Mi és az idegenek*, Szelényi Iván és Csizmady Adrienne *Szegénység és etnicitás*, Antal Z. László *Társadalmi változások a téridőben*, Szirmai Viktória *Társadalmi-környezetvédelmi mozgalmak társadalmi háttere*,
Trényiné Rákóczi Zsuzsa és Gáldi Gábor *Az egészséges életmód és a testedzés esélyei napjainkban* címmel szervezett, illetve vezetett szekciót.